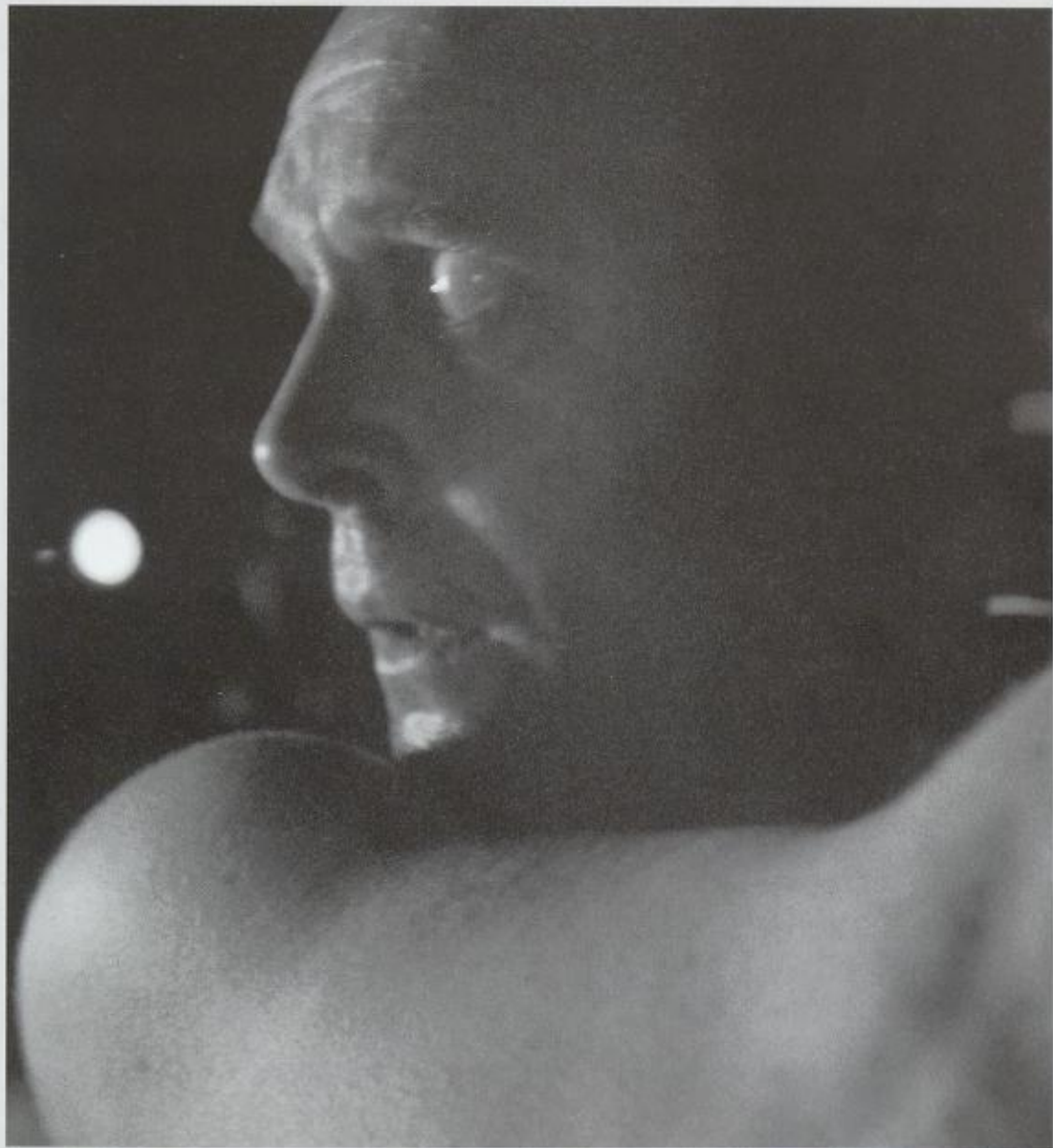


MACBETH





Teatret strevar etter å vere aktuelt og i sin iver går det gjerne over bekken for å få det til. Resultatet av slike aktualiseringar er gjerne så ymse.

Klassikarar som Shakespeares *Macbeth* treng ikkje å oppsøkje tida, tida oppsøker verket, dessverre. Ved utgangen av dette tusenåret forsvarer Shakespeare sin posisjon også på dette området.

Går ein inn i den over 390 år gamle teksten om den maktsjuke krigaren Macbeth, som virvlar seg inn i ei marerittaktig rekkje av mord der berre endå fleire mord ser ut til å vere løysinga, ser ein at Shakespeare er skremmande samtidig i dagens Europa.

Mordet forandrar mennesket. Frå da av er grensene sprengde. Kanskje er det dette Shakespeare ville seie oss med Macbeth? Og kanskje kan vi enno lære?

Teatersjef

Om Macbeth

Før vi let oss fange inn av den mørke forteljinga om Macbeth, kan det vera rett å yte den skotske kongen noko meir rettferd enn Shakespeare og kjeldene hans har gjort. Macbeth sat som konge over skottane frå 1040 til 1057 og var såleis samtidig med Magnus den gode og Harald Hardråde. I styringstida si måtte han knuse eit opprør og møte eit væpna innfall frå England, og den 5. desember 1057 vart han drepen av ein skotsk adelsmann. Alt i alt er det likevel likt til at dei sytten kongeåra hans var ei god og roleg tid for Skottland. Pengegåvene han gav åt fattigfolk i Roma, og dei store donasjonane til kyrkja i Skottland, fortel òg at han var noko meir enn den maktsjuka demonen Shakespeare gjer han til.

Før si kongetid var Macbeth tegn av Ross i Nordvest-Skottland (ikkje Glamis, som Shakespeare seier), og ved ekteskap med Lady Gruoch vart han òg tegn av Moray. Det er sant nok at han drap kong Duncan og røva trona; men det høyrer med til saga at Lady Gruoch, etter den skotske lova om alternerande arvefølge, kunne gjera krav på krona. Når vi veit at blodhemnen hadde lang tradisjon mellom dei skotske klanane, er det heller ikkje rett å løyne at både far åt Macbeth og fyrste ektemannen åt Lady Gruoch vart drepane av kong Malcolm II, som var farfar åt Duncan. Macbeth var heller ikkje åleine om drapsplanen, slik Shakespeare let oss tru; mennene av Moray var aldri særleg huga på å bøye seg for kongehuset i sør.

Shakespeare teiknar kong Duncan som ein gamal vørdeleg mann med alle kongelege dygder, kan hende noko naiv og godtruen, men rettvis, fast og samstundes mild. I røynda var han ein tolleg ung mann, og skal vi tru motmennene hans, var han ei «mjølkesoppe (milkesop) som høvde betre til å styre ein skokk med late munkar i eit kloster enn djerve og hardsette krigsmenn som skottane».

Skræmsbiletet av Macbeth hadde Shakespeare frå historikarar som var opptekne med å vise korleis kongehuset

Stuart kunne syne fram ei ubrotten kongerad heilt attende til dei fyrste forfedrar åt mannaætta. I denne stolte rekkja var Macbeth ein innbrytar, og difor eit uhyre som ikkje kunne målast svart nok.

Shakespeare fann saga om Macbeth i *Chronicles of Englande, Scotland, and Ireland*, som Holinshed gav ut i 1586-87. Men før saga var komen så langt som til Holinshed, hadde ho vandra vegen frå ei latinsk og ei skotsk kronike på 1300-talet, over Boethius (Hector Boece), som tok henne med i si *Historia Scotorum* i 1527, og fram til ei skotsk omsetjing av Boethius ni år seinare.

Før Shakespeare stod vel denne saga frå 1000-talet som ei segn frå eit fjernt og barbarisk land; iallfall tok han det endå mindre nøye med den historiske sanninga enn kjelda si. Feltoget mot norskekongen er rein fanatasi. Skildringa av mordnatta og varsla som gjekk føre drapet, har han teke frå saga om ein annan opprørsmann, Donwald. Dei tre gruppene av overnaturlige makter som hjå Holinshed fører Macbeth i ulukka, har han konsentrert i dei tre synske systrer, the weird sisters (ordet *weird* er av same rot som nornenamnet Verdane). Banquo, som hjå Holinshed er medvitar til drapet, har han gjort til ein trugen kongsmann, truleg for di han var rekna som ættfar åt kong Jacob I. Macbeth har han utstyrt med ei fantasikraft og eit plagsamt samvit som Holinshed ikkje nemner noko om, og Lady Macbeth har han gjeve ei kjærleiks- og offerevne som legg ein forsonande dâm over livet og lagnaden hennar. På alle vis har Shakespeare i *Macbeth* nytta det historiske stoffet langt friare enn han elles gjorde i sine drama med historiske motiv; men det er tydeleg at han såg på dette stoffet berre som ei form til å støype dei dramatiske tankane sine i.

Macbeth vart prenta i den fyrste Folio frå 1623, saman med *As you like it*, *The tempest* og *Julius Cæsar*. Den engelske lækjaren Dr. Simon Forman fortel at han såg ei framsyning av stykket på Globe-teatret i London så tidleg som 20. april 1610, det siste året



Shakespeare var ved scena. På den andre sida er stykket rikt på sceniske komplimentar til Jacob I (t.d. spådomen om Banquo) og kan difor ikkje vera eldre enn 1603, då Jacob følgde etter dronning Elizabeth på trona.

Dei fleste Shakespeare-granskarar er no samde om å setja opphavsåret for *Macbeth* til 1605 eller 1606. I portvaktscena i andre akt er det ting som spelar på rettssaka mot jesuitten Garnet i mars 1606 og den rike kornavlinga same året som førte til eit katastrofalt fall i kornprisane. Kan vi gå ut frå at denne scena er ekte, dvs. ikkje eit yngre innskot, er det rimeleg å tru at tragedien om *Macbeth* er skriven i 1606. Det har jamvel vore

ymta om at stykket skulle ha vore skriven til dei store festane då kong Kristian IV av Danmark-Noreg gjesta det engelske hoffet i 1606; men dette stemplar dei fleste som rein fantasi. (...)

Mange er dei som har rekna denne tragedien om maktsykje og ærehug for det ypparste sceneverk Shakespeare skapte. Visst er det i allfall at det går inn i rekkja av dei største tragediar verda kjenner.

Utdrag frå innleiinga til Hartvig Kirans omsetjing av Macbeth for Det Norske Teatret i 1966.



«Vår sivilisasjon er ein grensesetjande sivilisasjon, og den har som mål at vi skal gløyme det som blir avgrensa. Etter Auschwitz har det gode vore det førande, ikkje det vonde. Det gode er selektivt, og skaper såleis utgrupper. Dei er vonde og må utryddast. Det gode skaper ein struktur som byggjer på avgrensing og seleksjon, slik oppstår det ei utbreiing av det institusjonelt vonde.»

Heiner Müller, *Jenseits der Nation*.

| | |
|-------------------|---|
| Regi | STEIN WINGE |
| Scenografi | KARI GRAVKLEV |
| Lysdesign | FRANCK EVIN |
| Kampinstruksjon | ODDVAR HELLAN |
| Duncan | SVEIN ERIK BRØDAL |
| Malcolm | BJØRNAR TEIGEN |
| Donalbain | ODDVAR HELLAN |
| Macbeth | JAN GRØNLI |
| Banquo | LASSE KOLSRUD |
| Macduff | STÅLE BJØRNHAUG |
| Rosse | JON EIVIND GULLORD |
| Seyton | NILS SLETTA |
| Lady Macbeth | ANNEKE VON DER LIPPE |
| Lady Macduff | INGUNN ØYEN |
| Portnaren | SVERRE BENTZEN |
| Skotsk lege | ODDVAR HELLAN |
| Mordarar | ODDVAR HELLAN |
| | TORGEIR FONNLID |
| Hekser | SVERRE BENTZEN |
| | ULRIKKE GREVE |
| | INGUNN ØYEN |
| Kammerfrue | ULRIKKE GREVE |
| Kaptein/Sersjant | TORGEIR FONNLID |
| Sonen til Macduff | TOBIAS TJØRSTAD/ BASTIAN STABELL |
| Fleance | KARL AUGUST PRESTHUS/ KJETIL SAGAFOS |
| Bodberarar | TOBIAS TJØRSTAD/ BASTIAN STABELL |
| | KARL AUGUST PRESTHUS/ KJETIL SAGAFOS |
| Statistar | PÅL HÅBERG BJØRN KLOUMAN BEKKEN STEIN HÅVARD LUDVIGSEN PER KRISTIAN BRÆNDØ INGE DULIN |

MACBETH

Av
WILLIAM SHAKESPEARE

Omsett av
EDVARD HOEM
Musikk av
KETIL HVOSLEV

| | |
|--------------------|--------------------|
| Inspisient | BRITA GAARDER |
| Regiassistent | ELLEN TRØMBØRG |
| Maske og parykkar | TRUDE SNEVE |
| Lyd | BJØRN MAGNE IDLAND |
| Lys | RUNE ASPEGGEN |
| | JØRN LANGSHOLDT |
| Rekvisitor | HENRIETTE JEVNAKER |
| | PÅL BRANTZEG |
| Sufflør | TORILL STEINLEIN |
| Scenekoordinatorar | BIRGER KINGSRØD |
| | KARL OTTO TANGEN |

Première 16. april 1999 på Scene 2

Foto: PER MANING

Programredaksjon: Stein Winge, Ola E. Bø, Signe Bjørvik, Ida Michaelsen
Grafisk formgeving: Knut-Jarle Hvitmyr
Trykk: Falch Fargetrykk as



«Men eg skal fortelje dykk løyndomen bak alle desse gjennom boringane. Hundreåret hadde vore godt dersom mennesket ikkje hadde blitt lurt opp i stry av den grusomme fienden sin, av denne kjøtetande arten som heilt sidan mennesketanken føddes har truga med undergang, av dette tiltrekkjande dyret utan pels, av mennesket. Ein pluss ein blir ein, der ligg heile mysteriet.»

Jean-Paul Sartre

SJASKEPERS MANGE ANDLET

Kjære Bill!

Men du vil vel kanskje heller at eg kallar deg William. Det er ikkje så lett å vite. Praktisk tala alt som har med privatlivet ditt å gjere, er jo ukjent. Om stykka dine blir det skrive kilometer etter kilometer, men kven du var, korleis du levde, kva for preferansar du hadde, kva for jenter du tente på - eller gitar? - om alt dette kan vi berre gjette.

Du om nokon burde vel vere sir William, særleg no når folket ditt i ei avrøysting har valt deg til «millenniets engelskmann». Men du vart aldri adla. Mr. Shakespeare er kanskje korrekt med tanke på det anonyme livet du levde. Men akk så trist!

Kva er det Jeeves bruker å seie. Barden. Det stemmer nok med etterverda sitt bilete av deg. Men er det du?

Eg tykkjer at Sjaskeper passar betre. Du ferdast blant dei fine, men var ikkje fin sjølv. Du skapte moro for folket på ståplass og strødde usommelege ord rundt deg, ord som Alf Svensson aldri før hadde høyr.

Samtidig imponerte du dei unge sprettane i skinnlue, dei som trengde seg saman på første rad. Du skreiv for alle og heldt fram med å skape moro for born og lærde. Når forskarane skal prøve å skildre kor mangesidig du var, tyr dei ofte til prefiks som «multi» og «poly» for å få fram det mangsidige i verka dine.

Ei av dei mest radikale oppsetjingane av «Ein midtsommarnatts-draum» på 1900-talet var det modernisten Peter Brook som gjorde for 30 år sidan. Den er teaterhistorie. Eg såg den førestillinga i fødebyen din, Stratford-upon-Avon, på ein matiné, saman med ei mengd born som sat der i skoleuniformene sine og lo så dei ramla ned av benkene.

Slik er du. Kvar epoke har spegla seg i deg. Romantikken sverma for geniet, vår tid elsker å framheve kritikken din mot makta. Du toler kva mishandling som helst. Klåfingra regissørar spelar dine kongedrama i plast og søle for å vise kor fordomsfrie dei er. Neste morgon reiser du deg, ristar av deg dumskapen, og vi kan lese orda dine som om dei var nye.

Du har skapt eit univers som kan konkurrere med verda. Og likevel veit vi så lite om livet ditt. Du vart arrestert for tjuvskyting. 1585 fekk du tvillingane Hamnet og Judith. Hamnet - det er som ein forstår same namnet som Hamlet - døydde alt i 1596, men Judith levde heilt til 1662. Kona di - Anne Hathaway - arva den nest beste senga di.

Åra etter Stratford og London er nesten bortstrokne i biografien din. Ryktefloraen er like omfattande som dine samla verk. Etter ein teori var du katolsk agent som fekk kalde føter. Etter ein annan teori er du - skapar av illusjonar - sjølv ein illusjon: det er nokon annan som har skrive stykka dine.

Men det kan ikkje vere sant, for no har dei laga ein film om livet ditt, og da må du ha eksistert.

Eg trur at du var ein heilt vanleg fyr. Men du hadde ein radar på hovudet. Alt sette seg fast der. I dag ville du ha vore æresdoktor ved tusen universitet. I botanikk. I juss. I psykologi. I skipsbygging.

Kanskje til og med i dramatikk.

Kjærlege helsingar frå din venn

Leif Zern

(teaterkritikar i Dagens Nyheter 400 år seinare)

[Omsett frå svensk av Leif Mæhle]



*(...) eg står i blod så djupt at det er like mykje skam
å gå tilbake, som å vade fram.*

Blod er ikkje berre eit bilete i *Macbeth*, det er verkeleg blod som flyt frå drepne kroppar. Det let etter seg flekkar i andlet og på hender, på dolkar og sverd. Lady Macbeth seier:

*Litt vatn vaskar denne dåden bort,
så lett det er!*

Men dette blodet kan ikkje vaskast av andlet og hender og dolkar. Macbeth byrjar og sluttar med myrderi. Det blir meir og meir blod, alle vassar i det, det vaskar inn over scenen. Ei

oppsetjing av *Macbeth* som ikkje kallar fram biletet av ei verd som druknar i blod, vil uunngåeleg bli falsk.

(...)

Det er berre eit tema i *Macbeth*; mord. Historia er blitt redusert til si enklaste form, til eit bilete, til eit skilje: dei som drep og dei som blir drepne.

(...)

I denne tragedien er det berre to store roller, men den tredje dramatis persona er verda. Vi har lettare for å hugse andleta til Macbeth og Lady Macbeth, fordi vi ser meir av dei enn av dei andre. Men alle andleta har den same grimasen, som uttrykkjer den same slags frykt. Alle kroppane er like pinte. Verda til



Macbeth er tett og slutta, og det let seg ikkje gjere å sløppe unna. Sjølv naturen er marerittaktig og ugjennomtrengeleg og tett, den er søle og skrømt.

*BANDUO: Jorda har bobler, slik som vatnet har.
Og desse var av dei. Kvar vart dei av?*

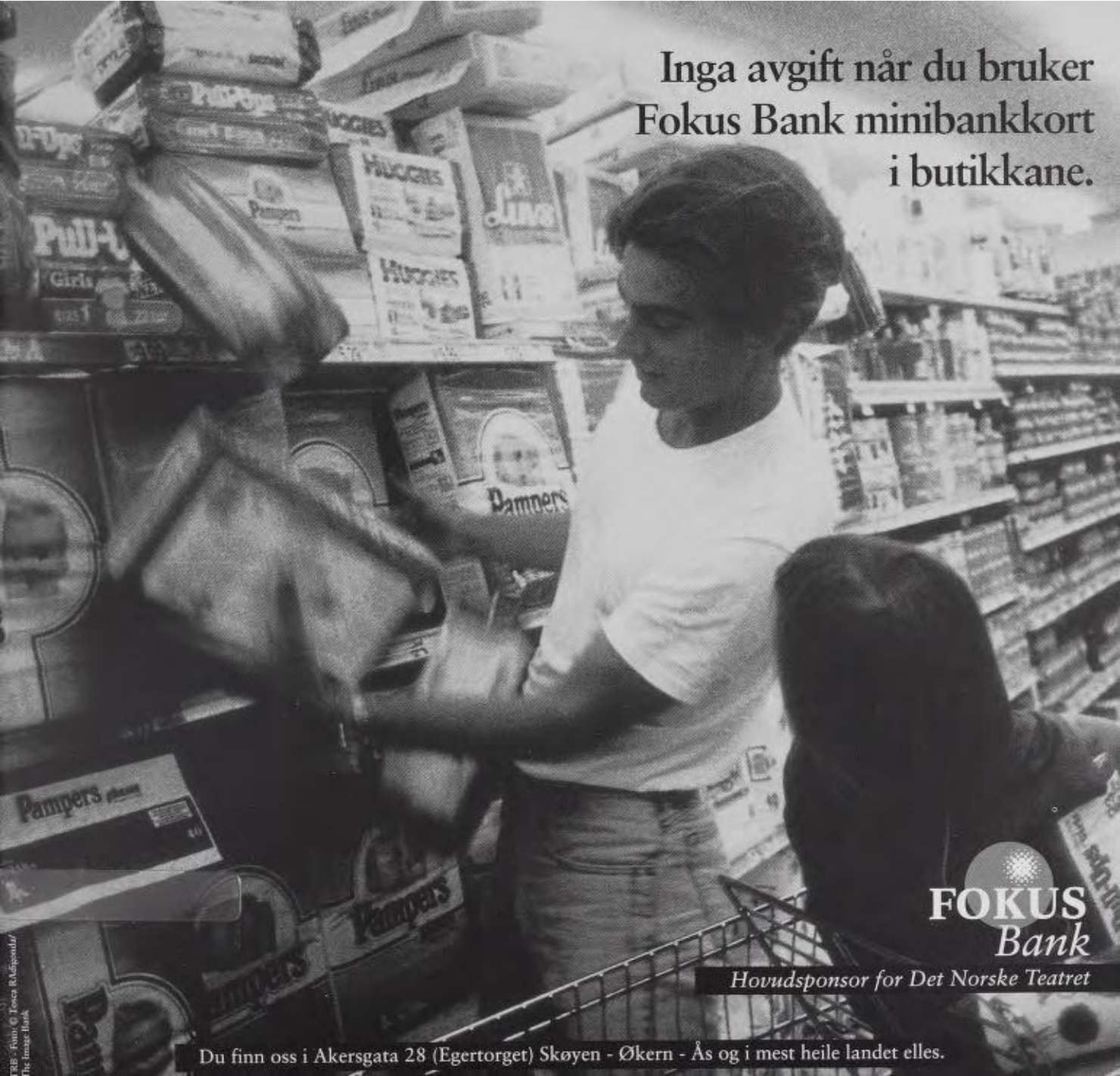
*MACBETH: I lufta, det som var så handfast, smelta
som andedrag i vind. Synd dei forsvann!*

Heksene i *Macbeth* er ein del av landskapet og er laga av dei same stoff som verda. Dei romsterer ved krossveggar og eggjar til mord.

(...)

Macbeth har drepe kongen fordi han ikkje kunne godta ein Macbeth som ville vere redd for å drepe kongen. Men Macbeth som har drepe, kan ikkje godta den Macbeth som har drepe. Macbeth har drepe for å gjere seg fri frå eit mareritt. Men det er det nødvendige i å myrde som skaper marerittet. Eit mareritt er så forferdeleg fordi det aldri tar slutt. «Lang er den natt som aldri får sjå dag.»

Utdrag frå *Shakespeare vår samtide* av Jan Kott
(TI nynorsk ved Ola E. Bø)



Inga avgift når du bruker
Fokus Bank minibankkort
i butikkane.

FOKUS
Bank

Hovudsponsor for Det Norske Teatret

Du finn oss i Akersgata 28 (Egertorget) Skøyen - Økern - Ås og i mest heile landet elles.

NBR

Depotbiblioteket



99sd 31 084



det norske teatret